

Capitolul I. Recursul – cale extraordinară de atac în procesul civil

Secțiunea 1. Considerații generale cu privire la căile legale de atac în materie civilă

§1. Precizări prealabile

1. Potrivit dispozițiilor art. 21 din Constituția României, republicată (urmare a revizuirii din anul 2003), „Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime. Nicio lege nu poate îngădi exercitarea acestui drept. Părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil. Jurisdicțiile speciale administrative sunt facultative și gratuite”. De asemenea, conform prevederilor art. 6 par. 1 fraza 1 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificată de România prin Legea nr. 30/1994, „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă^[1] și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa”.

În concretizarea **principiului accesului liber la justiție**, prevăzut de art. 21 din Constituția României și de art. 6 par. 1 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale^[2], se recunoaște astfel îndreptățirea oricărei persoane de a se adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime. Soluționarea cererii persoanelor în cauză se impune a fi realizată, în temeiul aceluiași dispoziții constituționale și convenționale, într-un termen rezonabil și în cadrul unui proces echitabil. În materie civilă, valorificarea drepturilor și a intereselor legitime ale persoanelor fizice sau juridice, în fața instanțelor judecătorești competente, are loc prin intermediul instituției **acțiunii civile**, care nu beneficiază în sistemul procesual civil – ca și în majoritatea țărilor lumii, de altfel – de o definiție legală. În aceste condiții, fiind vorba de un concept teoretic cu profunde implicații în practica dreptului, doctrinei i-a revenit sarcina de a propune definiții ale acestei noțiuni și de a identifica aspectele referitoare la fundamentul, natura juridică, elementele și condițiile de exercitare a acțiunii civile.

Independent de diferitele definiții ale noțiunii de acțiune civilă^[3], cu caracter de mai mare sau mai mică generalitate, este evident că acest concept nu poate fi redus la actul de sesizare a instanței, la cererea de chemare în judecată a reclamantului, el având un conținut complex, din

^[1] Pentru considerații de actualitate referitoare la independența și imparțialitatea justiției, a judecătorului, a se vedea *V.M. Ciobanu*, Independența judecătorului și principiul legalității în procesul civil, în R.R.D.P. nr. 1/2010, p. 43-53.

^[2] Dispozițiile constituționale și convenționale menționate sunt reluate în corpul Legii nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, republicată, prin intermediul art. 6 și art. 10.

^[3] Pentru analiza problematicii acțiunii civile și a naturii sale juridice, precum și a dreptului la acțiune, a se vedea *V.M. Ciobanu*, Considerații privind acțiunea civilă și dreptul la acțiune, în S.C.J. nr. 4/1985, p. 327-335 și în R.R.D.P. nr. 3/2010, p. 11-19. A se vedea, de asemenea, pentru o analiză recentă a instituțiilor acțiunii civile și a abuzului de drept, *E. Roșu*, Acțiunea civilă. Condiții de exercitare. Abuzul de drept, Ed. C.H. Beck, București, Colecția Praxis, 2010.

care fac parte o multitudine de prerogative (administrarea probelor, apărările, excepțiile, căile de atac etc.), toate având ca scop recunoașterea și realizarea unui drept subiectiv civil sau a unei situații recunoscute și protejate de lege, dacă acestea au fost nesocotite, contestate sau încălcate. De aceea, cum acțiunea civilă semnifică ansamblul mijloacelor procesuale prin care poate fi solicitat și asigurat concursul unui organ jurisdicțional pentru recunoașterea sau realizarea efectivă a unui drept sau a unui interes, ea implică în mod necesar și exercițiul căilor de atac împotriva hotărârilor judecătorești^[1], acest exercițiu fiind indispensabil în vederea remedierii eventualelor greșeli de judecată sau de ordin strict procedural^[2].

§2. Definirea și clasificarea căilor de atac

2. Căile de atac au fost definite ca fiind acele mijloace sau remedii juridice procesuale prin intermediul cărora se poate solicita verificarea legalității și temeiniciei hotărârilor judecătorești și, în final, remedierea erorilor săvârșite^[3]. Din perspectivă istorică, căile de atac au fost definite, în mod simplu, ca acțiuni în anularea hotărârilor judecătorești^[4].

Orice cale de atac trebuie declarată după pronunțarea hotărârii judecătorești^[5] și până la expirarea termenului prevăzut de lege pentru declararea căii de atac, astfel că instanța de judecată nu poate pune direct în mișcare, din oficiu, nicio cale de atac^[6]. Așa fiind, instanța de control judiciar este învestită cu soluționarea căii de atac numai prin efectul declarării acesteia de către cei care au legitimare procesuală activă în acest sens. Cu alte cuvinte, cum exercitarea căilor de atac este o facultate^[7] pusă la îndemâna celor interesați, cei care le exercită trebuie să își manifeste expres voința în acest sens^[8].

În doctrină, plecându-se de la constatarea că o caracteristică comună a căilor de atac este aceea că ele se adresează, de regulă, instanțelor ierarhic superioare și că în acest fel se realizează un control judiciar eficient asupra hotărârilor judecătorești pronunțate de judecătorii de la instanțele inferioare, sensul „comprehensiv” al noțiunii de „control judiciar” a fost restrâns, prin introducerea, alături de controlul judiciar, a noțiunii de „control judecătoresc”. Prin noțiunea de „**control judiciar**”, s-a relevat, se înțelege numai „dreptul și obligația pe care le au, în cadrul unui sistem judiciar, instanțele judecătorești superioare de a verifica, în condițiile și cu procedura stabilite de lege, legalitatea și temeinicia hotărârilor pronunțate de instanțele jude-

^[1] A se vedea, în acest sens, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 115. Pe temeiul concluziei că mijloacele procesuale de declanșare a controlului judiciar fac parte din acțiunea civilă, s-a arătat, în mod justificat, că persoana sau organul care introduce o cerere pentru exercitarea unei căi de atac trebuie să justifice interesul, calitatea și capacitatea procesuală, întocmai după cum partea care introduce o cerere de chemare în judecată în fața instanței de fond este ținută să îndeplinească condițiile subiective de exercitare a acțiunii civile. A se vedea, de asemenea, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 129.

^[2] A se vedea *I. Leș*, Tratat (4), p. 625.

^[3] Pentru această definire, *V. Negru, D. Radu*, Drept procesual civil, p. 296; *I. Leș*, Tratat (4), p. 625.

^[4] În acest sens, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 117.

^[5] În principiu, dacă legea nu prevede altfel, termenul pentru exercitarea căii de atac curge de la comunicarea hotărârii atacate. Această regulă nu împiedică însă pe cel interesat să exercite calea de atac înainte de comunicarea hotărârii, dar odată exercitată calea de atac înainte de comunicarea hotărârii și odată rezolvată, partea nu mai poate exercita din nou aceeași cale de atac sub motivul că hotărârea nu i-a fost comunicată, opunându-se autoritatea hotărârii deja date, precum și regula unicității dreptului de a folosi o cale de atac. S-a reținut, în mod întemeiat, că, atunci când termenul pentru exercitarea căii de atac se calculează de la pronunțarea hotărârii susceptibile de atac, pentru a se garanta efectivitatea dreptului la un „recurs” – la exercitarea căii de atac –, legea trebuie să fie clară și previzibilă, pentru a înlătura orice ambiguități, interpretări aleatorii sau arbitrare. A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 127-128.

^[6] A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 125.

^[7] În considerarea caracterului facultativ al exercitării căilor de atac, partea poate renunța la acestea, dar nu anticipat, ci numai după pronunțarea hotărârii susceptibile de atac. În acest sens, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126.

^[8] A se vedea, de asemenea, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 125-126.

cătoarești inferioare și de a casa acele hotărâri ce sunt greșite sau de a le confirma pe cele ce sunt legale și temeinice”, pe când prin „**control judecătoresc**” se înțelege dreptul și obligația instanțelor „de a verifica, în cazurile, în condițiile și cu procedura stabilite de lege, legalitatea și temeinicia ori numai legalitatea unor acte – cu sau fără caracter jurisdicțional – care emană de la organe ce nu fac parte din sistemul judiciar, fie că sunt sau nu organe cu activitate jurisdicțională”^[1].

3. Căile de atac au fost grupate, în doctrina procesual civilă românească, în mai multe categorii, în raport de câteva criterii. Astfel, în primul rând, **în funcție de condițiile de exercitare**, căile legale de atac sunt ordinare (apelul) și extraordinare (recursul, contestația în anulare, revizuirea și recursul în interesul legii): calea de atac ordinară poate fi exercitată de oricare dintre părți, în principiu în orice materie și pentru orice motive de fapt și de drept, pe când căile extraordinare de atac pot fi exercitate numai în condițiile și pentru motivele expres și limitativ prevăzute de lege. Pe de altă parte, **în funcție de instanța competentă** să le soluționeze, căile de atac sunt de reformare (apelul, recursul) sau de retractare (contestația în anulare și revizuirea): sunt de reformare acele căi de atac care se soluționează de o instanță superioară celei care a pronunțat hotărârea atacată și sunt de retractare acele căi de atac care se rezolvă de către chiar instanța care a pronunțat hotărârea atacată, aceasta fiind chemată să își retragă propria hotărâre și să o înlocuiască cu una nouă^[2]. În al treilea rând, căile de atac se mai clasifică, **în funcție de împrejurarea dacă exercitarea căii de atac provoacă sau nu o nouă judecată în fond**, în căi de atac devolutive (apelul) și căi de atac nedevasive (recursul și recursul în interesul legii): căile devolutive de atac sunt acelea care, în limitele a ceea ce s-a cerut la prima instanță și a ceea ce s-a atacat, provoacă o nouă judecată în fond, pe când căile de atac nedevasive declanșează controlul asupra hotărârii atacate fără ca, de regulă, să determine o nouă judecată în fond^[3]. În al patrulea rând, **în funcție de titularul dreptului de exercitare** a căilor de atac, avem căi de atac comune (care pot fi declarate de părți și de procuror) și căi de atac speciale (care pot fi declarate numai de subiecte de drept determinate, anume recursul în

^[1] Ca elemente de distincție între controlul judiciar și controlul judecătoresc, s-a precizat că prin controlul judiciar se controlează hotărâri judecătorești, pe când controlul judecătoresc vizează acte ce emană de la organe ce nu fac parte din sistemul judiciar, acte având sau nu caracter jurisdicțional, și că controlul judiciar se realizează de către tribunale, curți de apel și Înalta Curte de Casație și Justiție pe calea apelului și a recursului, pe când controlul judecătoresc se exercită, de regulă, de către judecătorii, prin intermediul unor căi de atac specifice (plângere sau contestație). Cât privește controlul judecătoresc, s-au mai reținut următoarele: el se poate realiza de către judecătorie prin intermediul unor căi de atac specifice, această instanță pronunțând o hotărâre în ultimă instanță, susceptibilă de recurs; el se poate realiza, de asemenea, de către judecătorie prin intermediul unor căi de atac sau pe cale de acțiune, hotărârea pronunțată fiind susceptibilă de apel sau/și de recurs; el se poate realiza de tribunal sau de curtea de apel, ca instanțe de fond, pe cale de acțiune, hotărârile fiind susceptibile numai de recurs; el se poate realiza numai de către Tribunalul București, pe calea recursului; în fine, el se poate exercita de către Înalta Curte de Casație și Justiție pe calea recursului. A se vedea, cu privire la delimitarea dintre „controlul judiciar” și „controlul judecătoresc”, I. Stoenescu, S. Zilberstein, Căile de atac și procedurile speciale, p. 9-14; V.M. Ciobanu, Tratat II, p. 323-325; I. Deleanu, Tratat (2) II, p. 115-116; I. Leș, Tratat (4), p. 626-627.

^[2] O importantă derogare de la regula judecării căii de atac a revizuirii de către aceeași instanță care a pronunțat hotărârea a cărei revizuire se cere se face prin dispozițiile art. 323 alin. (2) C. proc. civ., care precizează că, pentru motivul de revizuire prevăzut de art. 322 pct. 7 C. proc. civ., cererea de revizuire se va îndrepta la instanța mai mare în grad față de instanța sau instanțele care au pronunțat hotărârile potrivnice: când cele două instanțe care au dat hotărârile potrivnice fac parte din circumscripții judecătorești diferite, instanța mai mare în grad la care urmează să se îndrepte cererea de revizuire va fi aceea a instanței care a dat prima hotărâre, iar în cazul când una dintre instanțe este Înalta Curte de Casație și Justiție, cererea de revizuire se va judeca de această instanță.

^[3] S-a apreciat, judicios, că nu se subsumează acestei clasificări căile extraordinare de atac a contestației în anulare și a revizuirii, întrucât acestea provoacă numai unei o judecată în fond, dar în alte condiții decât prima judecată.

interesul legii, ce poate fi exercitat numai de procurorul general al parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, din oficiu sau la cererea ministrului justiției, de colegiul de conducere al Înaltei Curți de Casație și Justiție, de colegiile de conducere ale curților de apel, precum și de Avocatul Poporului, în cazul în care instanțele judecătorești soluționează diferit o problemă de drept). În fine, căile de atac se mai împart, **în funcție de împrejurarea dacă termenul prevăzut pentru exercitarea căii de atac și exercitarea însăși a acelei căi suspendă sau nu executarea hotărârii atacate**, în căi de atac suspensive de executare de drept (apelul) și în căi de atac, în principiu, nesuspensive de executare (recursul, contestația în anulare și revizuirea)^[1].

§3. Diversitatea organizării căilor legale de atac

4. În general, cum s-a evocat, dreptul modern se caracterizează printr-o mare diversitate de organizare a căilor de atac. O atare diversitate este prezentă chiar și în legislațiile care se întemeiază pe același sistem de drept, astfel că o analiză comparativă în materia numărului și naturii căilor legale de atac este într-adevăr, cum s-a remarcat de altfel, greu de realizat^[2].

Cu titlu de exemplu, învederăm că în **Principatul Monaco**, împotriva hotărârilor judecătorești pronunțate în materie civilă se pot exercita căile de atac („*des voies de recours*”) prevăzute de art. 422-469 C. proc. civ. (*Code de procédure civile*) promulgat la 5 septembrie 1896 și declarat executoriu începând cu data de 15 octombrie 1896, anume apelul („*l'appel*”), terța opoziție („*de la tierce opposition*”), retractarea („*de la rétractation des jugements ou arrêts*”), recursul în revizuire („*du pourvoi en révision*”), recursul în interesul legii („*du pourvoi dans l'intérêt de la loi*”) și „*de la prise à partie*”. Împotriva hotărârilor în lipsă date de judecătorii de pace și de tribunalul de primă instanță se poate formula, în condițiile art. 75, respectiv art. 219-230 C. proc. civ. monegasc, calea de atac a opoziției („*l'opposition*”)^[3].

5. În **Elveția**, la nivel federal, împotriva hotărârilor judecătorești date în materie civilă se putea exercita, potrivit dispozițiilor art. 43-74 din Legea federală de organizare judiciară din 16 decembrie 1943 (abrogată începând cu 1 ianuarie 2007), fie calea de atac a recursului în reformă („*le recours en réforme*”), fie calea de atac a recursului în nulitate („*le recours en nullité*”). În prezent, urmare a intrării în vigoare, la 1 ianuarie 2007, a Legii cu privire la Tribunalul federal din 17 iunie 2005, Tribunalul federal are atribuții în calitate de jurisdicție ordinară de recurs („*juridiction ordinaires de recours*”), judecând în această calitate recursul în materie civilă („*le recours en matière civile*”), recursul în materie penală („*le recours en matière pénale*”) și recursul în materie de drept public („*le recours en matière de droit public*”), precum și în materia recursului constituțional subsidiar („*le recours constitutionnel subsidiaire*”). De asemenea, Tribunalul federal soluționează cererile de revizuire („*révision*”),

[1] A se vedea, cu privire la clasificarea căilor de atac, V.M. Ciobanu, Tratat II, p. 319-321; I. Deleanu, Tratat (2) II, p. 121-124; I. Leș, Tratat (4), p. 628-630.

[2] A se vedea I. Leș, Tratat (4), p. 625.

[3] În **Germania**, în materie civilă, sunt reglementate, prin Codul german de procedură civilă („*ZPO – Zivilprozessordnung*”), căile de atac a apelului („*Berufung*”), prin §§ 511-541, a revizuirii („*Revision*”), prin §§ 542-566, și a plângerii („*Beschwerde*”), prin §§ 567-577. În **Austria**, de asemenea, sunt reglementate în materie civilă, prin Codul austriac de procedură civilă („*ZPO – Zivilprozessordnung*”), drept căi de atac, apelul („*Berufung*”), prin §§ 461-513, și recursul („*Rekurs*”), prin §§ 514-528 a. În **Spania**, în materie civilă, sunt organizate, prin Legea nr. 1/2000 de procedură civilă („*Ley 1/2000, de 7 de enero, de enjuiciamiento civil*”) căile de atac („*recursos*”) următoare: „*recurso de reposición*” (art. 451-454); „*recurso de apelación y de la segunda instancia*” (art. 455-467); „*recurso extraordinario por infracción procesal*” (art. 468-476); „*recurso de casación*” (art. 477-489); „*recurso en interés de la ley*” (art. 490-493); „*recurso de queja*” (art. 494-495); „*de la rebeldía y de la rescisión de sentencias firmes y nueva audiencia al demandado rebelde*” (art. 501-508); „*revisión de sentencias firmes*” (art. 509-516).

de interpretare („*interprétation*”) și de rectificare („*rectification*”) a unei decizii emise de această instanță, fie în calitate de jurisdicție unică, fie în calitate de jurisdicție ordinară de recurs, fie în calitate de jurisdicție sesizată cu un recurs constituțional subsidiar. Confederația elvețiană se compune din 26 de entități cantonale (cantoane și semicantoane) și de aceea se consideră că există, sub acest aspect, 26 de sisteme diferite de organizare a jurisdicției și a căilor de atac. În general, partea care estimează că decizia pronunțată față de ea nu este corectă, poate să recurgă la o autoritate judiciară superioară, iar printre diferitele posibilități de atac existente la nivel cantonal se pot distinge două mari categorii, având adeseori denumiri diferite după cantoane. Există astfel, pe de o parte, apelul sau recursul în reformă („*l'appel ou recours en réforme*”): în virtutea acestei căi de atac, cauza este revăzută într-o măsură destul de mare de către un tribunal superior, care reexaminează (uneori cu câteva limitări) constatarea faptelor și aplicarea dreptului. În general, la nivelul cantoanelor, apelul nu este prevăzut decât în mod restrâns, deoarece pentru cazurile de mică importanță el nu se justifică, iar în cazurile importante, adeseori, un tribunal foarte calificat (tribunal superior, tribunal de comerț) este cel care le rezolvă direct în primă instanță: dacă apelul sau recursul în nulitate este admis, de obicei instanța cantonală superioară statuează direct în fond, adică rezolvă toate chestiunile litigioase. Există apoi în Elveția, la nivel cantonal, recursul în nulitate („*le recours en nullité*”), prin care se pot valorifica numai erorile în aplicarea dreptului, faptele putând fi corectate numai dacă se constată că sunt în mod evident arbitrar stabilite. Împotriva hotărârilor care nu pot forma obiectul unui apel sau al unui recurs în reformă recursul în nulitate – mult mai restrâns – este întotdeauna posibil. Dacă recursul în nulitate este admis, instanța competentă să soluționeze o atare cale de atac nu statuează în principiu asupra fondului, dat fiind că ea nu poate judeca decât chestiunile de drept sau pe cele arbitrar stabilite: cu toate acestea, în mai multe cantoane, instanța superioară cantonală are posibilitatea, din motive de economie procedurală, să judece direct fondul, în loc să trimită cauza la tribunalul inferior, atunci când dosarul cauzei cuprinde toate elementele necesare^[1]. În anul 2008 s-a realizat, la nivelul cantoanelor Confederației elvețiene, unificarea procedurii civile, adoptându-se, la 19 decembrie 2008, de către Adunarea federală a Confederației elvețiene, Codul de procedură civilă, care dispune, prin art. 1, că această lege se aplică înaintea jurisdicțiilor cantonale: în afacerile civile contencioase; cât privește deciziile judiciare ale jurisdicției grațioase; cât privește deciziile judiciare în materie de drept de urmărire pentru datorii și faliment; în materia arbitrajului. Unificarea vizează și sistemul căilor de atac, care va cuprinde, în fiecare canton sau semicanton: apelul („*l'appel*”) – care, potrivit art. 310 C. proc. civ. elvețian din 19 decembrie 2008, poate fi exercitat pentru violarea dreptului sau/și constatarea inexactă a faptelor; recursul („*le recours*”), ce poate fi exercitat pentru violarea dreptului sau/și constatarea în mod evident inexactă a faptelor (art. 320 din cod); revizuirea („*la révision*”); interpretarea și rectificarea („*interprétation et rectification*”)^[2].

^[1] Spre exemplu, în cantonul Neuchâtel, sunt reglementate, prin dispozițiile Codului de procedură civilă al acestui canton din 30 septembrie 1991, căile de atac a apelului („*l'appel*”), a recursului în casație („*recours en cassation*”) a revizuirii („*demande en révision*”), a terței opoziții („*la tierce opposition*”) și a cererii de interpretare („*demande en interprétation des jugements*”). În cantonul Vaud, Codul de procedură civilă al cantonului din 14 decembrie 1966 consacră căile de atac a recursului în nulitate („*le recours en nullité*”), a recursului în reformă („*le recours en réforme*”), a revizuirii („*la demande de révision*”) și a cererii de interpretare („*la demande d'interprétation*”). În cantonul Ticino, căile de atac deschise de lege împotriva hotărârilor judecătorești pronunțate în materie civilă sunt nominalizate de art. 306 C. proc. civ. al cantonului din 17 februarie 1971, acestea fiind apelul („*l'appello*”), recursul în casație („*il ricorso per cassazione*”), cererea de interpretare („*l'interpretazione*”), cererea de revizuire („*la revisione*”), cererea de reluare a judecății („*restituzione in intero contro la sentenza*”). Sunt instituționalizate, drept căi de atac în materie civilă, prin Codul de procedură civilă al cantonului Jura din 9 noiembrie 1978, apelul („*l'appel*”), recursul în nulitate („*le pourvoi en nullité*”), cererea de revizuire („*la demande en révision*”) precum și „*de la prise à partie*”.

^[2] Potrivit dispozițiilor art. 408 C. proc. civ. elvețian din 19 decembrie 2009, acest act normativ urmează să fie

6. În **Italia**, art. 323 C. proc. civ. italian, aprobat prin Decretul regal nr. 1443 din 28 octombrie 1940, dispune că mijloacele (căile) de atac a sentințelor, în afara regulamentului (regulatorului) de competență în cazurile prevăzute de lege, sunt apelul, recursul în casație, revocarea și opoziția terțului. Apelul („*dell'apello*”) este reglementat de art. 339-359 C. proc. civ. italian, recursul în casație („*del ricorso per cassazione*”) este consacrat de dispozițiile art. 360-394 din același cod, revocarea („*della revocazione*”) este prevăzută de art. 395-403 din cod, iar opoziția terțului („*dell'opposizione di terzo*”) este reglementată de art. 404-408 C. proc. civ. din Italia^[1].

7. **Codul judiciar belgian** stabilește, prin art. 21, căile de atac ce pot fi exercitate de părți împotriva hotărârilor pronunțate în materie civilă. Astfel, căile de atac ordinare sunt desemnate ca fiind opoziția și apelul, iar căile de atac extraordinare sunt indicate ca fiind recursul în casație, terța opoziție, cererea civilă și acțiunea recursorie^[2]. Opoziția este reglementată de art. 1047-1049, apelul de art. 1050-1072, iar recursul în casație de art. 1073-1121 din Codul judiciar belgian. Terța opoziție este prevăzută, în detaliu, de art. 1122-1131, cererea civilă de art. 1132-1139, iar acțiunea recursorie de art. 1140-1147, toate din Codul judiciar belgian^[3].

8. În **Columbia**, împotriva hotărârilor judecătorești civile pot fi exercitate, potrivit dispozițiilor art. 348-385 C. proc. civ. columbian din anul 1970, următoarele mijloace de atac: cererea de restabilire („*reposición*”); apelul („*apelación*”); calea de atac denumită „*súplica*”; recursul în casație („*casación*”); plângerea („*recurso de queja*”); revizuirea („*revisión*”).

9. În **Paraguay**, în condițiile art. 386-416 C. proc. civ. din anul 1988, sunt prevăzute căile de atac a hotărârilor judecătorești ce urmează: „*del recurso de aclaratoria*”; „*del recurso de reposición*”; „*del recurso de apelación*”; „*del recurso de nulidad*”; „*de la queja por recurso denegado*” și „*de la queja por retardo de justicia*”. Este reglementat, de asemenea, din anul 1993, și recursul în casație („*recurso de casación*”), prin art. 417 bis - 434 bis C. proc. civ. din

supus referendumului și va intra în vigoare la o dată ce va fi stabilită de Consiliul federal.

^[1] În **Algeria**, potrivit prevederilor art. 313 alin. (1) și (2) C. proc. civ. și adm. din anul 2008, căile ordinare de atac sunt apelul și opoziția, iar căile de atac extraordinare sunt terța opoziție, retractarea și recursul în casație („*Art. 313. (1) Les voies ordinaires de recours sont l'appel et l'opposition. (2) Les voies extraordinaires de recours sont la tierce opposition, la rétractation et le pourvoi en cassation*”). În **Tunisia**, căile de atac în materie civilă sunt reglementate expres prin art. 130-200 C. proc. civ. și com. tunisian, acestea fiind apelul („*de l'appel*”), cererea civilă („*de la requête civile*”), terța opoziție („*de la tierce opposition*”), recursul în casație („*de la cassation*”), regulamentul de competență („*du règlement des juges*”) și acțiunea recursorie („*prise à partie*”).

^[2] „*Art. 21. (1) Les recours ordinaires sont l'opposition et l'appel. (2) Il existe en outre, selon le cas, des voies de recours extraordinaires: le pourvoi en cassation, la tierce opposition, la requête civile et la prise à partie*”.

^[3] În **Luxemburg**, în concepția Codului de procedură civilă din această țară, sunt considerate căi ordinare de atac în materie civilă opoziția („*l'opposition*”) și apelul („*l'appel*”) și căi extraordinare de atac terța opoziție („*de la tierce opposition*”), cererea civilă („*de la requête civile*”) și acțiunea recursorie („*de la prise à partie*”). Recursul în casație („*pourvoi en cassation*”) în materie civilă nu este reglementat în Luxemburg în cuprinsul Codului de procedură civilă, ci printr-o lege separată, anume Legea din 18 februarie 1885 cu privire la recursuri și la procedura în casație („*Loi sur les pourvois et la procédure en cassation*”). În **Franța**, Codul de procedură civilă face distincția între căile ordinare de atac („*les voies ordinaires de recours*”), în categoria cărora intră apelul („*l'appel*”), reglementat de art. 542-570, și opoziția („*l'opposition*”), reglementată de art. 571-578, și căile extraordinare de atac („*les voies extraordinaires de recours*”), în categoria cărora intră terța opoziție („*la tierce opposition*”), reglementată de art. 582-592, revizuirea („*le recours en révision*”), reglementată prin art. 593-603, și recursul în casație („*pourvoi en cassation*”), reglementat prin art. 604-639. Mai este introdusă în categoria căilor ordinare de atac și procedura de „*contredit*”, referitoare la competență. În **Republica Moldova**, Codul de procedură civilă din anul 2003 reglementează următoarele căi de atac ce pot fi folosite împotriva hotărârilor judecătorești: apelul (prin art. 357-396); recursul împotriva hotărârilor și încheierilor judecătorești pentru care nu este prevăzută calea apelului (prin art. 397-428); recursul împotriva deciziilor instanței de apel (prin art. 429-445); revizuirea (prin art. 446-453).

Paraguay^[1].

10. În dreptul procesual civil român, Codul de procedură civilă din anul 1865, cu modificările și completările ulterioare^[2], și legile de organizare și funcționare a Curții de Casație și Justiție (din 12 ianuarie 1861, din 19 decembrie 1925 și din 12 iulie 1939)^[3] au consacrat un sistem al căilor de atac care cuprindea două căi ordinare (opoziția și apelul) și patru căi extraordinare de atac: recursul (recursul în casație; recursul în interesul legii și recursul în anulare); revizuirea; contestația (mai întâi numai la executare, dar apoi și în anulare); acțiunea recursorie (catalogată impropriu cale de atac, întrucât ea nu se exercita împotriva hotărârii, ci a judecătorului care a pronunțat-o)^[4]. În vederea accelerării judecății, Legea nr. 97 din 10 iulie 1929

^[1] În **Venezuela** sunt reglementate, prin art. 288-337 C. proc. civ. din anul 1990, căile de atac a apelului („*de la apelación*”), a cererii de revocare („*recurso de hecho y de la revocatoria*”), a recursului în casație („*recurso de casación*”) și a cererii de invalidare („*recurso de invalidación*”). În **Uruguay** sunt reglementate, prin art. 243-292 din Codul general al proceselor, următoarele căi de atac în materie civilă: cererea de lămurire și de completare („*recurso de aclaración y ampliación*”), cererea de restabilire („*recurso de reposición*”), cererea de apel („*recurso de apelación*”), cererea de recurs în casație („*recurso de casación*”), plângerea împotriva neîncuviințării recursului în casație, a apelului sau a excepției de neconstituționalitate („*recurso de queja por denegación de casación, de apelación o de la excepción de inconstitucionalidad*”), cererea de revizuire („*recurso de revisión*”). Potrivit dispozițiilor art. 243 pct. 2 din Codul general al proceselor din Uruguay, se consideră cale de atac și incidentul de nulitate, conform celor stabilite de art. 115 din același cod. În **Bolivia**, părțile nemulțumite de hotărârile judecătorești pronunțate în materie civilă au la dispoziție, conform prevederilor art. 215-302 C. proc. civ., următoarele căi de atac: cererea de restabilire („*recurso de reposición*”), apelul („*apelación*”), recursul în casație („*recurso de casación*”), „*compulsa*”, revizuirea extraordinară a sentințelor („*revisión extraordinaria de sentencias*”). Tot astfel, în **Peru**, Codul de procedură civilă din anul 1993 reglementează prin art. 363-409 căile de atac a restabilirii („*recurso de reposición*”), a apelului („*apelación*”), a recursului în casație („*casación*”), a plângerii („*queja*”), a lămuririi și corectării („*aclaración y corrección*”) și a consultației („*consulta*”).

^[2] Pentru unele considerații privitoare la evoluția sinuoasă a procedurii civile române de la adoptarea Codului de procedură civilă în anul 1865, a se vedea S. Spinei, Stadiul procedurii civile române în perspectiva adoptării noului Cod, în R.R.D.P. nr. 1/2010, p. 233-245.

^[3] Anterior, Regulamentul organic al Țării Românești (din 1 iulie 1931) organiza, în art. 260 D, opoziția, prevăzând că cel care nu a fost prezent la judecată și era nemulțumit de soluția dată avea dreptul ca, în termen de 8 zile de la comunicarea hotărârii, să se plângă înaintea aceleiași judecătorei, arătând motivele care l-au împiedicat să se prezinte la termen și temeiurile pe baza cărora cere reformarea hotărârii atacate; cel care nu a făcut opoziție în termen putea face direct apel, în termenul prevăzut, la instanța superioară. Potrivit Regulamentelor organice (cel al Moldovei era din 1 ianuarie 1932), apelurile împotriva hotărârilor primei instanțe se judecau de divanurile judecătorești, în Moldova, sau de apelație, în Țara Românească, ce erau organizate ca instanțe de apel (art. 267-268 din Regulamentul organic al Țării Românești, art. 320-33, art. 367-375 din Regulamentul organic al Moldovei). Termenul de apel era de două luni de la comunicarea hotărârii (art. 260 din Regulamentul organic al Țării Românești, art. 367 din Regulamentul organic al Moldovei). Cu puține excepții, procedura în fața instanței de apel a fost guvernată de aceleași reguli ca în fața primei instanțe. Instanța de apel hotăra desăvârșit, fără a mai da loc la apel la Înalțul Divan sau Divanul Domnesc, când litigiul avea o valoare de până la 5000 lei capital sau 500 lei venit, dacă se confirma hotărârea atacată. Hotărârea instanței de apel era, de asemenea, desăvârșită și în alte cazuri anume arătate de lege sau dacă părțile au convenit să se judece „cu desăvârșire și fără apelație” (art. 277 din Regulamentul organic al Țării Românești, art. 367 din Regulamentul organic al Moldovei). Legea din 28 martie 1840 mai adăuga la hotărârile neapelabile și pe cele date de bază de „zapise de datorii cu zălog”. În orice alte situații, hotărârea divanului, a instanței de apel era supusă apelului, într-o lună de la comunicarea, unui Înalț Divan în Țara Românească, respectiv la Divanul Domnesc în Moldova, ca a treia și cea mai înaltă instanță competentă să judece pricinile civile, comerciale sau penale (art. 278 din Regulamentul organic al Țării Românești, art. 361 din Regulamentul organic al Moldovei), procedura de judecată fiind asemănătoare cu cea prevăzută pentru celelalte instanțe, numai că nu se putea cere termen pentru depunerea unui înscris și nici nu se putea ridica vreo chestiune nouă, ce nu s-a discutat la celelalte instanțe. A se vedea, pentru considerațiile de mai sus, Istoria dreptului românesc în trei volume, vol. II, Partea I, coordonator I. Ceterchi, Ed. Academiei, București, 1984, p. 346-347.

^[4] În Transilvania, Codul de procedură civilă din anul 1911 prevedea drept căi de atac: opoziția (prin art. 460-464), apelul (prin art. 476-519), revizuirea (art. 520-547), recursul (art. 548-562), reînnoirea proceselor

pentru modificarea Legii din 19 mai 1925 pentru unificarea unor dispozițiuni de procedură civilă și comercială, pentru înlesnirea și accelerarea judecăților, înaintea tribunalelor și a curților de apel, precum și pentru unificarea competenței judecătorești a redus câmpul de aplicare al opoziției, iar ulterior, Legea nr. 394 din 22 iunie pentru accelerarea judecăților în materie civilă și comercială a desființat această cale de atac, care putea fi exercitată de cel care a fost judecat în lipsă^[1]. În perioada anilor 1948-1952, sistemul căilor de atac din legislația noastră procesuală a fost reconsiderat, intervenind substanțiale modificări, după cum urmează: dispozițiile privind apelul, recursul în interesul legii și recursul în anulare au fost abrogate (prin Decretul nr. 132/1952); recursul a fost reglementat ca o cale ordinară de atac; alături de revizuire, au fost introduse în Codul de procedură civilă două căi extraordinare de atac, anume contestația în anulare și cererea de îndreptare, care ulterior s-a numit recurs în supraveghere și recurs extraordinar^[2]. Apoi, prin Legea nr. 59/1993, sistemul căilor de atac a fost din nou restructurat, revenindu-se, în esență, în mod criticabil, la cel reglementat anterior prin Legea nr. 18/1948 de modificare a Codului de procedură civilă: astfel, s-a reintrodus apelul, ca o cale ordinară de atac; a fost păstrat recursul, dar alături de apel, tot ca o cale ordinară de atac; s-a reglementat, din nou, recursul în interesul legii, dar el a fost inclus în categoria căilor extraordinare de atac; s-a reintrodus recursul în anulare; au fost amendate parțial contestația în anulare și revizuirea, ca urmare a reintroducerii apelului. Soluția adoptată prin Legea nr. 59/1993 a fost considerată eronată, deoarece: pentru a exercita recursul, nu era suficient ca partea să fie nemulțumită de o hotărâre, ci trebuiau observate cu strictețe toate condițiile și motivele prevăzute de lege; recursul nu era, în principiu, suspensiv de executare; recursul viza, ca regulă, numai nelegalitatea, deci nu provoca un control complet asupra hotărârii atacate; chiar și atunci când, în mod excepțional, se avea în vedere situația de fapt, motivele de casare erau calificate, nu permiteau, așadar, controlul oricărei netemeinicii; recursul în interesul legii, ca recurs special preluat de Codul de procedură civilă din anul 1948 din Legea Curții de Casație, a fost inclus eronat în categoria căilor extraordinare de atac (deși trebuia reglementat distinct), deși acesta este în exclusivitate un „recurs doctrinar”, care nu pune în discuție legalitatea unei hotărâri determinate^[3]. Prin O.U.G. nr. 138/2000 pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă s-au adus anumite corecturi, sub unele aspecte, sistemului căilor de atac, în sensul: consacrării apelului ca unică formă ordinară de atac, precum și a apelului incident; consacrării recursului ca o cale extraordinară de atac; abrogării parțiale a dispozițiilor art. 318 cu privire la contestația în anulare specială, aplicabile unora dintre hotărârile judecătorești; introducerii ca motive ale recursului în anulare a situațiilor în care „s-a produs o încălcare esențială a legii, ce a determinat o soluționare greșită a cauzei pe fond, printr-o hotărâre rămasă irevocabilă, în urma epuizării căilor de atac prevăzute de lege”, precum și atunci când „Curtea

(art. 563-574). În procedura ardeleană, opoziția era calea de atac rezervată numai părâtului, care nu s-a prezentat în ziua de „constituire a procesului”. Într-adevăr, potrivit art. 460 C. proc. civ. al Transilvaniei din anul 1911, „(1) Dacă părâtul nu s-a prezentat în ziua de înfățișare pentru constituirea procesului, poate face opoziție contra sentinței. (2) Opoziția nu are loc, dacă părâtul s-a prezentat la vreuna din zilele de înfățișare anterioare pentru constituirea procesului; dacă, la cererea sa, ziua de înfățișare anterioară a fost ajurnată sau dacă a mai făcut opoziție în cauză”. A se vedea, pentru detalii în legătură cu remediile procesuale din procedura civilă ardeleană, *I. Papp, P. Balașiu*, Codul de procedură civilă din Transilvania.

[1] Până la punerea în aplicare a Legii privind accelerarea judecăților din 19 mai 1925, toate hotărârile judecătorești date în absența unei părți erau date cu drept de opoziție. Prin art. 20, art. 43 și art. 52 din Legea din 19 mai 1925 s-a prevăzut că deciziunile Curților și sentințele tribunalelor se dau fără drept de opoziție.

[2] Acest sistem a funcționat, cu unele modificări vizând diferitele căi de atac, până în anul 1993. A se vedea, pentru sinteza căilor de atac din dreptul procesual civil românesc anterior anului 1993, *V.M. Ciobanu*, *Tratat* II, p. 316-317; *I. Deleanu*, *Tratat* (2) II, p. 117.

[3] A se vedea, în acest sens, *V.M. Ciobanu*, *Modificările aduse Codului de procedură civilă în materia căilor de atac prin Legea nr. 59/1993* (II), în *Dreptul* nr. 3/1994, p. 15 și urm.; *V.M. Ciobanu*, *Tratat* II, p. 317-318; *I. Deleanu*, *Tratat* (2) II, p. 117.

Europeană a Drepturilor Omului a constatat o încălcare a drepturilor sau libertăților fundamentale și faptul că partea, potrivit legii române, poate obține o reparație, cel puțin parțială, prin anularea hotărârii pronunțate de o instanță română”; reconsiderării parțiale a recursului în interesul legii^[1]. Ulterior, modificări esențiale, structurale, mai ales în ceea ce privește competența de soluționare a căilor de atac^[2], au fost realizate prin O.U.G. nr. 58/2003 pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă, adăugându-se un al nouălea motiv de revizuire, pentru situația când „Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat o încălcare a drepturilor sau libertăților fundamentale datorită unei hotărâri judecătorești, iar consecințele grave ale acestei încălcări continuă să se producă și nu pot fi remediate decât prin revizuirea

[1] A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 117-118.

[2] Cât privește competența de soluționare a căilor de atac, se impune a se preciza că prin O.U.G. nr. 58/2003 s-au dispus, în esență, următoarele: s-a stabilit competența curților de apel ca instanțe de drept comun pentru soluționarea apelului – cale ordinară de atac –, iar tribunalele, corelativ, nu mai dețineau atribuția de a judeca nici apeluri și nici recursuri; instanța supremă a fost transformată în instanță de drept comun pentru soluționarea recursurilor, iar curțile de apel, corelativ, nu mai erau și instanțe de recurs; s-a instituționalizat un „complet de filtru”, alcătuit din trei judecători, care să decidă, în camera de consiliu și fără citarea părților, asupra admisibilității în principiu a recursului. Noua reglementare în materia competenței de soluționare a căilor de atac, s-a arătat, și-a propus să armonizeze legislația românească cu reglementările din alte țări ale Uniunii Europene, revenindu-se de fapt la soluțiile existente și în România în perioada interbelică (a se vedea *V.M. Ciobanu*, Un pas important pentru reforma justiției în România, în P.R. nr. 4/2003, p. 195). Soluția aleasă de legiuitor a fost însă considerată ca fiind o soluție „globală” și superficială, fără suport logic, căreia i s-au asociat măsuri tranzitorii lăsate la aprecierea, inspirată sau neinspirată, a instanțelor, o încercare de „transplant” care, ca orice „grefă”, a implicat riscul respingerii, o soluție bulversantă, care a „blocat” eficacitatea și efectivitatea recursului, o soluție improvizată, în afara unor judecăți de valoare cu privire la oportunitatea ei, în circumstanțele actuale ale sistemului judiciar, lăsându-se astfel fără explicație rezonabilă abandonarea justiției de proximitate și a unui „remediu național” în cazul unor hotărâri judecătorești esențialmente sau vădit ilegale, chiar după epuizarea căii de atac a recursului. Pentru aceste aprecieri, a se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 119. Prin Legea nr. 195/2004 pentru aprobarea O.U.G. nr. 58/2003 s-a revăzut sistemul competenței de soluționare a căilor de atac, aducându-se următoarele corective: tribunalele judecau și ca instanțe de apel, cât privește apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de judecătore în primă instanță, în cazurile prevăzute de lege, precum și ca instanțe de recurs, cât privește recursurile, în cazurile expres prevăzute de lege; curțile de apel, ca instanțe de recurs, judecau recursurile în cazurile expres prevăzute de lege; hotărârile date în primă instanță de judecătore și tribunal erau supuse apelului la curtea de apel, dacă prin lege nu se prevedea altfel; recursul se soluționa de către Înalta Curte de Casație și Justiție, dacă prin lege nu se prevedea altfel; în situațiile în care, potrivit legii de procedură sau potrivit unor legi speciale, încheierile sau alte hotărâri pronunțate de instanțele judecătorești erau supuse numai recursului, judecarea acelei căi de atac era de competența instanței imediat superioare celei care a pronunțat hotărârea în cauză sau, după caz, de competența instanței expres prevăzute de lege. Ulterior, prin O.U.G. nr. 65/2004 pentru modificarea Codului de procedură civilă s-au operat din nou modificări, mai ales cât privește competența de rezolvare a căilor de atac, stabilindu-se că: tribunalele judecau, ca instanțe de apel, apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de judecătore în primă instanță în cererile de divorț, în cererile de împărțeaală judiciară, cu excepția celor care, potrivit legii, nu erau supuse apelului, în cererile privind filiația și în orice alte cazuri expres prevăzute de lege; curțile de apel judecau, ca instanțe de apel, apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de judecătore și tribunale în primă instanță, dacă prin lege nu se prevede altfel, și, ca instanțe de recurs, recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de tribunale în apel, precum și în orice alte cazuri expres prevăzute de lege. În fine, prin Legea nr. 219/2005 pentru aprobarea O.U.G. nr. 138/2000 s-a revenit la competența anterioară de soluționare a căilor de atac, în sensul că: tribunalele judecă, ca instanțe de apel, apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de judecătore în primă instanță, iar ca instanțe de recurs, recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de judecătore care, potrivit legii, nu sunt supuse apelului; curțile de apel, ca instanțe de apel, judecă apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de tribunale în primă instanță, iar ca instanțe de recurs, recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de tribunale în apel sau împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de tribunale care, potrivit legii, nu sunt supuse apelului; Înalta Curte de Casație și Justiție soluționează recursurile declarate împotriva hotărârilor curților de apel și a altor hotărâri, în cazurile prevăzute de lege. S-a apreciat că noile reglementări în competența de soluționare a căilor de atac au instituit un sistem „simplu, coerent, logic și accesibil” [a se vedea, în acest sens, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 120].

hotărârii pronunțate”, și abrogându-se dispozițiile art. 330-330⁴ C. proc. civ. privitoare la recursul în anulare.

În consecință, în prezent, în sistemul procesual civil român sunt reglementate, urmare a modificărilor succesive aduse Codului, următoarele căi de atac a hotărârilor judecătorești: calea ordinară de atac a apelului (art. 282-298); căile extraordinare de atac a recursului (art. 299-316), a contestației în anulare (art. 317-321), a revizuirii (art. 322-328) și a recursului în interesul legii (art. 329-330⁷)^[1].

§4. Reguli generale privitoare la instituirea și exercitarea căilor de atac

4.1. Precizări prealabile

11. Instituirea și exercitarea căilor de atac sunt guvernate de câteva reguli generale, acestea având, cum judicios s-a arătat^[2], rolul de a „compatibiliza” două importante deziderate, anume asigurarea posibilității îndreptării greșelilor de judecată existente în cuprinsul hotărârilor judecătorești, respectiv asigurarea stabilității măsurilor dispuse prin hotărârile judecătorești, „postularea”, așadar, a autorității lucrului judecat.

4.2. Legalitatea căilor de atac

12. În general, procedura civilă se caracterizează prin reguli precise și de cele mai multe ori imperative, instituirea căilor de atac reprezentând o problemă de ordine publică ce impune determinarea în concret a mijloacelor procedurale ce pot fi utilizate pentru reformarea sau retractarea unei hotărâri judecătorești^[3]. Legalitatea căilor de atac semnifică, așadar, faptul că acestea sunt instituite prin lege, hotărârile judecătorești neputând fi atacate pe alte căi decât cele expres prevăzute de lege^[4]. Cu alte cuvinte, în afara căilor de atac prevăzute de lege nu se pot exercita alte mijloace procedurale în scopul îndreptării unei hotărâri judecătorești nelegale și/sau netemeinice. Acest principiu fundamental de procedură are valoare constituțională, art. 129 din legea fundamentală proclamând dreptul părților interesate și al Ministerului Public de a exercita, împotriva hotărârilor judecătorești, „căile de atac, în condițiile legii”. Textul art. 129 din Constituția României, revizuită, cum s-a precizat, evocă nu numai faptul că mijloacele procesuale de atac a hotărârilor judecătorești sunt cele prevăzute de lege, dar și că exercitarea însăși a acestora trebuie să se realizeze în condițiile legii, cât privește obiectul căii de atac respective, subiectele acesteia, termenul de exercitare a căii de atac, ordinea stabilită de lege etc.^[5] În mod firesc, normele prin care se reglementează căile de atac și condițiile de exercitare a acestora trebuie să fie accesibile și previzibile^[6].

[1] Recursul în interesul legii, cum s-a observat, deși calificat ca o cale extraordinară de „atac”, nu poate fi inclus printre aceste căi, întrucât tot ceea ce se „atacă” este o problemă de drept, pentru a se asigura practica unitară a instanțelor judecătorești. A se vedea *I. Deleanu*, *Tratat* (2) II, p. 121, nota 1.

[2] A se vedea, în acest sens, *I. Deleanu*, *Tratat* (2) II, p. 124.

[3] A se vedea *I. Leș*, *Tratat* (4), p. 630.

[4] „Recunoașterea unei căi de atac în alte situații decât cele prevăzute de legea procesuală constituie o încălcare a principiului legalității acesteia, precum și a principiului constituțional al egalității în fața legii și autorităților și, din acest motiv, apare ca o situație inadmisibilă în ordinea de drept”. În acest sens, I.C.C.J., s. com., dec. nr. 2982/2008, în J.S.Com. 2008, p. 323-325, în B.J. 2008, p. 360-361, și în Dreptul nr. 11/2009, p. 231.

[5] A se vedea, pentru această subliniere, *I. Deleanu*, *Tratat* (2) II, p. 124.

[6] A se vedea Hotărârea Curții Europene din 29 martie 2000 în cauza *Rotaru c. României*, precum și Decizia nr. 189/2006 a Curții Constituționale (publicată în M. Of. nr. 307 din 5 aprilie 2006). Se impune a se preciza că, relativ recent, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, prin hotărârea Camerei, a reținut că aplicarea retroactivă a legii și respingerea ca tardivă a recursului pe motivul împlinirii noului termen prevăzut de lege, încă înainte de intrarea în vigoare a acesteia, constituie o măsură care nu este previzibilă, art. 6 parag. 1

Legalitatea căilor de atac^[1] are drept consecință faptul că mențiunea greșită făcută în dispozitivul hotărârii privitoare la calea de atac care poate fi exercitată împotriva unei hotărâri nu poate fi de natură a deschide accesul la o cale de atac neprevăzută de lege și nici nu poate răpi dreptul părții la calea de atac pe care legea a prevăzut-o în beneficiul acesteia^[2].

Părțile interesate și Ministerul Public au la dispoziție toate căile de atac prevăzute de lege la momentul pronunțării hotărârii atacate^[3]. Altfel spus, modificarea dispozițiilor procedurale, în această materie, ulterior pronunțării hotărârii, nu poate afecta dreptul de a ataca hotărârea cu o anumită cale de atac (întrucât acest drept s-a născut chiar în momentul acelei pronunțări)^[4]: în alți termeni, ar trebui ca, ulterior pronunțării, să nu se mai poată institui o cale de atac inexistentă la data când părțile au „dobândit” hotărârea^[5]. De aceea, calea de atac a fost considerată, pe bună dreptate, ca o calitate immanentă hotărârii înșiși^[6].

4.3. Ierarhia căilor de atac

13. Principiul ierarhiei căilor legale de atac decurge din modul de organizare a instanțelor judecătorești într-un sistem piramidal. Pe cale de consecință, căile de atac trebuie exercitate într-o anumită ordine, potrivit cu natura și cu scopul lor^[7]. Astfel, recursul poate fi exercitat

din Convenție fiind astfel încălcat. A se vedea Hotărârea din 28 martie 2006, în cauza *Melnik c. Ucrainei*, în C.J. nr. 5/2006, p. 25.

^[1] A se vedea, cu privire la acest important principiu ce guvernează orice cale de atac, G.C. Frențiu, Legalitatea căilor de atac și dreptul efectiv de acces la o instanță, în *Dreptul* nr. 11/2008, p. 175-180.

^[2] A se vedea, în acest sens, Cas., s. I, dec. din 22 noiembrie 1896, și Cas., s. a II-a, dec. din 14 octombrie 1908, în „Codul de procedură civilă și Legea judecătorilor de ocoale”, Ministerul Justiției, Institutul de Arte Grafice „Tiparul Românesc”, București, 1944, p. 20; Curtea Supremă, col. civ., dec. nr. 1240/1949, în J.N. nr. 1/1950, p. 88; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 552/1963, în C.D. 1963, p. 239; I.C.C.J., s. civ. și de propr. int., dec. nr. 288/2005, în B.J. 2005, p. 536; I.C.C.J., s. civ. și de propr. int., dec. nr. 532/2005, în B.J. 2005, p. 574-575; I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 124; I. Leș, *Tratat* (4), p. 630. Jurisprudența – mai veche, dar și mai nouă – a precizat că denumirea greșită a căii de atac, de către parte, nu poate împiedica judecarea acesteia, instanța de fond putând să denumească exact calea de atac exercitată de parte. În acest sens, Cas., s. I, dec. nr. 144/1934, *apud* I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 124, nota 2 (autorul a opinat că, după exercitarea căii de atac, nu s-ar mai putea schimba calea de atac exercitată cu alta); C.S.J., s. civ., dec. nr. 2395/2001, în P.R. nr. 1/2001, p. 68 și urm. S-a învederat că o calificare greșită de către instanță a cererii introductive – de exemplu, considerarea ei ca acțiune posesorie în loc de acțiune petitorie – și, pe cale de consecință, pronunțarea unei hotărâri judecătorești corespunzătoare calificării date acțiunii – care, în exemplul dat, potrivit art. 282¹ alin. (1) C. proc. civ., nu ar face obiectul apelului – nu pot răpi dreptul părții la această cale de atac, întrucât căile de atac nu sunt cele menționate în hotărârea atacată, ci celea prevăzute de lege. În acest sens, I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 125. În această chestiune, instanța supremă, relativ recent, a statuat, într-o speță, că, raportat la valoarea obiectului litigiului, instanța de apel trebuia să constate incidența art. 282¹ C. proc. civ. și să califice calea de atac ca fiind recurs, cu toate că ea o fost exercitată ca apel (a se vedea I.C.C.J., s. com., dec. nr. 5354/2004, în B.C. nr. 2/2005, p. 67-68).

^[3] S-a vorbit, în acest sens, de „actualitatea” căilor de atac. A se vedea, I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 125.

^[4] În acest sens, I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 125; I. Leș, *Tratat* (4), p. 630-631.

^[5] A se vedea I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 125.

^[6] În acest sens, I. Deleanu, V. Deleanu, Hotărârea judecătorească, p. 149; I. Deleanu, *Tratat* (2) II, p. 125.

^[7] Astfel, s-a decis că „Legea nr. 248/2005 privind regimul liberei circulații a cetățenilor români în străinătate, reglementând condițiile și procedura restrângerii exercitării dreptului la liberă circulație în străinătate, prevede că instanța competentă este tribunalul și stabilește trei grade de jurisdicție pentru soluționarea cererii formulate în acest sens de Direcția Generală de Pașapoarte, spre deosebire de Legea nr. 554/2004, care a menținut în materia contenciosului administrativ principiul dublului grad de jurisdicție. Dreptul la liberă circulație are natură civilă, în procedura restrângerii căreia legiuitorul a înțeles ca măsura restrângerii exercitării lui să fie dispusă de instanța de judecată, și nu de o autoritate administrativă, astfel că cererea formulată de Direcția Generală de Pașapoarte în temeiul art. 38 și art. 39 din Legea nr. 248/2005, având ca obiect restrângerea exercitării acestui drept, se soluționează de secția civilă a instanței competente pentru fiecare grad de jurisdicție”. A se vedea I.C.C.J., s. cont. adm. și fisc., dec. nr. 4046/2006, în J.S.C.A.F. 2006 (II), p. 307-310; I.C.C.J., s. cont. adm. și fisc., dec. nr. 366/2007, în J.S.C.A.F. 2007 (I), p. 221-224.

numai după epuizarea apelului^[1] și, în principiu, nu se poate exercita o cale extraordinară de atac atâta timp cât partea are la dispoziție o cale ordinară de atac^[2]. Această ordine, s-a relevat^[3], rezultă chiar din cuprinsul dispozițiilor legale în materie: astfel, recursul se exercită împotriva hotărârilor „date în apel” (art. 299 C. proc. civ.), contestația în anulare se exercită împotriva hotărârilor „irevocabile” [art. 317 alin. (1) C. proc. civ.]^[4], iar revizuirea privește hotărârile rămase definitive în instanța de apel [art. 322 alin. (1) C. proc. civ.].

În privința căilor extraordinare de atac, legea nu prevede o succesiune în exercitarea lor și de aceea ele pot fi exercitate succesiv în orice ordine: astfel, revizuirea poate fi exercitată înaintea contestației în anulare sau invers^[5]. Cu toate acestea, s-a observat, în mod judicios, că o hotărâre pronunțată în recurs, prin care s-au respins motive care sunt în același timp și motive de revizuire^[6] sau de contestație în anulare^[7], nu mai poate fi atacată, pentru respectivele motive, prin revizuire sau contestație în anulare, deoarece, într-o asemenea împrejurare, operează autoritatea lucrului judecat^[8].

4.4. Unicitatea dreptului de a exercita o cale de atac

14. În principiu, dreptul de a exercita o cale de atac este unic și se epuizează odată cu exercitarea lui^[9], iar acest lucru înseamnă că **nu se poate uza de două ori de una și aceeași cale de atac**^[10]. O asemenea concluzie este logică, întrucât numai astfel se poate asigura autoritatea de lucru judecat^[11] și se poate preveni pronunțarea unor hotărâri judecătorești contradictorii^[12]. Partea, cum s-a arătat, poate introduce înăuntrul termenului prevăzut de lege pentru exercitarea căii de atac mai multe cereri de apel sau de recurs, dar, dacă acestea nu au fost conexe, după ce s-a judecat una dintre ele, operează față de celelalte puterea lucrului judecat^[13]: în plus, regula unicității căilor de atac își are aplicabilitate chiar și în ipoteza în care ter-

[1] În acest sens, s-a decis în mod constant că recursul nu poate fi exercitat *omisso medio*, respectiv atâta timp cât partea are la dispoziție calea ordinară de atac a apelului. A se vedea C.S.J., s. com., dec. nr. 406/1995, în B.J. 1995, p. 407; C.S.J., s. com., dec. nr. 2073/1997, în B.J. 1990-2003, p. 959; C.S.J., s. civ., dec. nr. 1558/2001, în B.J. 1990-2003, p. 951; I.C.C.J., s. civ. și de propr. int., dec. nr. 8525/2005, în B.J. 2005, p. 539. Cu toate acestea, recursul poate fi exercitat uneori direct, dar numai în cazul acelor hotărâri judecătorești care nu pot fi atacate cu apel (art. 304¹ C. proc. civ.). Această situație, cum s-a precizat, nu pune în discuție însă ordinea de exercitare a căilor de atac, întrucât recursul nu se exercită, nici în această ultimă situație, *omisso medio*. A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126.

[2] Pentru aceste considerații, a se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126; *I. Leș*, Tratat (4), p. 631.

[3] A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126; *I. Leș*, Tratat (4), p. 631.

[4] Sunt „hotărâri irevocabile”, cum dispune expres art. 377 alin. (2) C. proc. civ., printre altele, hotărârile nerecurate, cele date fără drept de apel, hotărârile date în apel și nerecurate, precum și hotărârile date în recurs.

[5] A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126.

[6] *De lege lata*, pentru situațiile de *plus* sau *ultra petita* se pot exercita atât recursul (art. 304 pct. 6 C. proc. civ.), cât și revizuirea (art. 322 pct. 2 C. proc. civ.).

[7] Contestația în anulare comună poate fi exercitată pentru neîndeplinirea, potrivit cu cerințele legii, a procedurii de chemare a părții sau pentru încălcarea dispozițiilor de ordine publică privitoare la competență [art. 317 alin. (1) pct. 1 și 2 C. proc. civ.], dar și recursul poate fi exercitat pentru depășirea atribuțiilor puterii judecătorești sau pentru încălcarea formelor de procedură prevăzute sub sancțiunea nulității de art. 105 alin. (2) C. proc. civ. (art. 304 pct. 4 și 5 C. proc. civ.).

[8] În acest sens, de asemenea, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126.

[9] A se vedea *I. Leș*, Tratat (4), p. 631.

[10] A se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 578/2000, în B.J. 1990-2003, p. 950; I.C.C.J., s. civ. și de propr. int., dec. nr. 3876/2005, în B.J. 2005, p. 541.

[11] În situația în care o parte uzează de două ori de una și aceeași cale de atac, excepția puterii de lucru judecat va putea fi invocată de cel interesat sau de instanță din oficiu tocmai pentru a anihila calea de atac inadmisibilă. A se vedea, în acest sens, *I. Leș*, Tratat (4), p. 631.

[12] Pentru această concluzie, a se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 126-127.

[13] În acest sens, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 127. Apelul sau recursul, s-a subliniat de autorul menționat, nu poate fi exercitat împotriva aceleiași hotărâri decât o singură dată, chiar dacă s-ar invoca alte motive decât cele deja rezolvate printr-o hotărâre anterioară.

menul pentru declararea căii de atac nu s-ar fi împlinit la data formulării celei din urmă cereri^[1]. Unicitatea căilor de atac vizează numai apelul și recursul, nu și celelalte căi extraordinare de atac care, în principiu, pot fi exercitate pe rând, de mai multe ori, împotriva aceleiași hotărâri^[2], în limitele termenului în care ea se poate exercita și pentru alte motive^[3] decât cele invocate anterior^[4].

În principiu, exercițiul a două căi de atac nu poate fi cumulat, cu scopul declarat de evitare a pronunțării unor hotărâri contradictorii^[5]. Partea interesată are, în schimb, uneori, dreptul de a alege între mai multe căi de atac. Astfel, partea va putea formula recurs, pentru motivul prevăzut de art. 304 pct. 6 C. proc. civ., pentru o ipoteză de *ultra petita*, dar ea va putea face, pentru același motiv, cerere de revizuire, în temeiul dispozițiilor art. 322 pct. 2 C. proc. civ.^[6] Partea nu are însă dreptul să procedeze la transformarea căii de atac exercitate într-o altă cale, dispozițiile art. 132 C. proc. civ. fiind aplicabile numai acțiunilor introductive de instanță^[7].

4.5. Neagravarea situației părții în propria cale de atac

15. Principiul *non reformatio in peius*, constând în neagravarea situației părții în propria cale de atac, cu alte cuvinte, în faptul că hotărârea atacată poate fi reformată numai în favoarea (*in melius*) părții care a exercitat calea de atac, nu însă și în defavoarea (*in peius*) acelei părți^[8], este de aplicatie generală ori de câte ori ne aflăm în prezența unei căi de atac puse de lege la dispoziția părții (apel, recurs, contestație în anulare, revizuire, contestație la executare), întrucât

^[1] A se vedea *I. Leș*, Tratat (4), p. 631.

^[2] Calea revizuirii, s-a exemplificat, poate fi folosită în cazul descoperirii unor înscrisuri doveditoare reținute de partea potrivnică sau care nu au putut fi înfățișate dintr-o împrejurare mai presus de voința părților, dar, principial, o a doua cerere de revizuire este admisibilă pentru un alt motiv, cum ar fi cel al condamnării unui martor, judecător sau expert pentru o infracțiune în legătură cu pricina respectivă, ea putând fi paralizată însă prin mecanismul decăderii din termenul de exercitare a acestei căi de atac.

^[3] În cazul contestației în anulare, această cale de atac poate fi exercitată în mod repetat numai pentru motive care nu au existat la data introducerii primei contestații (art. 321 C. proc. civ.).

^[4] Pentru aceste considerații, a se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 127; *I. Leș*, Tratat (4), p. 631-632.

^[5] A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 127. Totuși, s-a subliniat, căile extraordinare de atac – contestația în anulare și revizuirea – pot fi exercitate concomitent împotriva aceleiași hotărâri.

^[6] În acest sens, *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 128. S-a statuat, sub acest aspect, în jurisprudența mai veche, că partea are dreptul, în condițiile prevăzute de lege, să arate instanței ce anume cale de atac a înțeles sau înțelege să își aleagă, iar instanței îi revine sarcina să se pronunțe – mai ales atunci când partea și-a desemnat cu un nume impropriu calea de atac – asupra respectivei căi de atac. A se vedea *Cas.*, s. I, dec. nr. 2042/1938, *apud I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 128, nota 4.

^[7] Astfel, într-o speță având ca obiect un recurs, la închiderea dezbaterilor, reclamanta-recurentă a cerut transformarea recursului în contestație în anulare. Cererea de transformare și recursul au fost respinse ca inadmisibile, cu următoarea motivare: „Potrivit art. 299 C. proc. civ., hotărârile date fără drept de apel, cele date în apel, precum și, în condițiile prevăzute de lege, hotărârile altor organe cu activitate jurisdicțională sunt supuse recursului. Din interpretarea acestor dispoziții legale rezultă că pot forma obiect al recursului numai hotărârile definitive, nu și hotărârile irevocabile. Or, în speță, hotărârea atacată, fiind dată în recurs, este, în sensul art. 377 alin. (2) pct. 4 C. proc. civ., o hotărâre irevocabilă, nesusceptibilă, ca atare, de un nou recurs. Faptul că în dezbaterile excepției de inadmisibilitate a recursului reclamanta-recurentă a declarat că înțelege să transforme cererea de recurs în contestație în anulare nu poate anihila efectul peremptoriu al excepției. Mai întâi, legea nu prevede posibilitatea transformării căilor de atac, iar dispozițiile art. 132 C. proc. civ. sunt aplicabile numai acțiunilor introductive de instanță. Apoi, recursul este o cale de atac de reformare care se soluționează de o instanță superioară celei care a pronunțat hotărârea recurată. În schimb, contestația în anulare este o cale de atac de retractare care se adresează instanței care a pronunțat hotărârea atacată (nu instanței de reformare)”. În acest sens, *I.C.C.J.*, s. civ. și de propr. int., dec. nr. 4120/2004, comentată de *P. Perju*, în *Probleme de drept civil și procesual civil din practica Secției civile a Înaltei Curți de Casație și Justiție*, în *Dreptul* nr. 2/2005, p. 194-195.

^[8] A se vedea *I. Deleanu*, Tratat (2) II, p. 130.